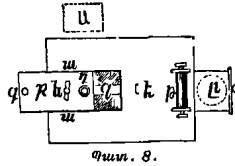

Իսկ ձգողին ձիւղ դիմացը սեղանին մէջտեղը 70 սմ. երկայնք եւ 15 սմ. լայն փորձասփռ մը կ'ըլլայ, ինչպէս Պատ.

ճախն ձեռնարկ: Այս տարիտակին վրայ կանգնուած կ'ըլլայ 25 սմ. բարձր $1\frac{1}{2}$ մ. արտադրով երկաթի յաւ մը, զոր կը ցուցնեն զ գիրքը, եւ ասոր քովն անմիջապէս եւ ծնշիչ պտտողին, որ կը գործածուի թ տախտակին պնդելու, եւ հետեւաբար զ երկաթի ձողն ուղղուած տեղն կ'ցնցեն: Համար, պատրուգին ունենալու երկայնութեան կամ կարճութեան հասնեալու: Իւ որպէս զի Ե ծնշիչ պտտուակն հաստատուն կենայ թ տախտակին տակ երկայնութեան զ խորունկի գիծ մը կայ: Վերջապէս սեղանին մէջտեղին անմիջապէս թ տախտակին ետքը, հ ուղղածիդ քանակը փայ, որուն բերանն Ա գործաւորին դարձած է:

(Հարանուխի)

ԲԵՐՈՅՈՒՄԵՆ

ՈՍԱԶ ՈՒ ԾԵՓՈՅ

ՎԵՐՋԻՆ ԺՈՐՈՆՈՆԵՐԵՆ ՎԵՐՋ ՄԸ

1. Երկուսի ողորդողը:

“Կայց այս ինչ խորաւորոր ճամբայ է, Տեր, երբեք կարգաւորեալ մարդ մ'այս ճամբէն չէի անջններդ, ըսաւ ուղեկցին մ'ուղեկցին՝ իւր խրատով ու յաման ջրին քիչ մը զուպէլն ետքը: Այս գիւրտեր մարդուն քունքերուն վրայ քրտանց փայլուն կաթիլներ կը շողային, սակայն որոշ չէնք գիտեր թէ աշխարհիկներէ, տաքութենէ, թէ անվերական յաւաւը եկած էին: Կամ կարելի է որ այս երեք պատճառներն ալ միանգամայն ազդած ըլլան, վասն զի արդէն Մայիսի սիկդերներն էր եւ գիւրտեր մարդուն քայած ճամբան Գուիդոյ տանող Կուայտերի տարւոնի պողոտան էր:

Թէեւ Եգուտատրի կըման, որ հասարակածէն վար ըլլալով իսկ, բարեխառն կը համարուի, սակայն միայն որոշ պայմաններով կրնայ ըսուիլ այս: Մայիսը է բարբառագաւառն մէջ՝ միշտ բարեխառն գտնիլն նուազ է ջերմութիւնն: Բայց անիկ ձորի վայր ըլնելով՝ ջերմութիւնն աստիճանաբար կ'աճի եւ մինչեւ արեւագարձի գոյտխառն տապին կը հասնասարք: Իսկ զէպի Վեր ըլնելով՝ արեւոյն տարեր կը տեսնուին, որոնց գագաթանն ձիւներն ամբողջ տարին չեն հայրի:

Մեր ուղեւորներն ստուգիւ տաքութենէ կը նշեղւէին: Բայց վտանգն ալ կարելի է որ երկուքն

միմիւր քրտանց մանասկից եղած ըլլայ. վասն զի ճամբան պնշտի նեղ էր, որ հազիւ երկու կողք քովէ քով կրնային անցնիլ, իսկ եթէ իւրք իրարու հանդիպէին, — որմէ բնաւ երկիւղ չկար, վասն զի գրեթէ միայն ջրին իրեն գրաստ կը գործածուէր, — այն ստեն մեծ գգուութիւն հարկաւոր էր, որ չըլլայ թէ երկուքն մէկը խորտակի, ճամբուն ճիշդ այս մասը սեպակեւ ու ցից լեռան մը կողմէ կ'անցնէր եւ օձաճեն պողոտներով անոր գագաթներ կը հասնէր: Արիկայ Մեծ Գարտիշեան լեռնաշղթայից մէկ մասն էր, որ այս ճամբան խաչաձեւ կը կտրէր, որուն հազարաւոր բարձրագիւր ապուածներէն միայն այս կերպով կրնար մարդ անցնիլ: Երթալով ճամբան գէպ ի լեռն գագաթներ պնդակի կերպովքը մը կ'առնուէր, որ մէկ կողմէ գրեթէ մէկը, սեպակեալ ապուած, իսկ մէկալ կողմէ գգուարտեպ անդուրդ կը ձեւանար: Աճեթիկ ժամանակ լեռն գագաթներն օդահարած քարերու հերդը մը այս ճամբան կ'ողորդէր, որով անցըր աստիկ վտանգաւոր կ'ըլլար. եւ թէպէտ երբեմն երբեմն այս կարեւոր ճամբան նոր ճամբութիւն կ'ընէին, բայց արուած նորոգութիւնն եւրոպացւոց ստորական եղած հիմնական ու հաստատուն կերպով չէր ըլլար:

Բայց ասէն, բնական է որ սակաւամարդ երկրի մը մէջ բնութեան տարեաց զէմ քորուած պատերազմն ալ մշակեալ բաղնամարդ երկրի մը պատերազմին չի նմանիր. հոն շատ անգամ մարդս իւր երկու ձեռքերն ալ իւր ծոցը դնելու ստիպուած է, իսկ ուր որ շատ մարդ գտնուի վայրերի՝ բնութեան դրութիւնն զիւրաւ կը անձաւհարուի: Անոր համար այս ճամբան՝ Եւրոպայի մեծ պողոտաներէն չկարծենք. այլ աւելի բնական կերպով շինուած եւ ամեն տեսակ քարերով ծածկուած լայն տաշհետ մըն էր, որուն վրայ ձիավարներ գգուարին եւ վտանգաւոր կ'երեւար:

Մեր ուղեւորներն աւելի մերձուտ նկատենք: Իրենց վարմուշքը, կերպարանքն ու զգեստն յայտնի կը ցուցնէին, թէ բոլորովին զատ սերնդէ են, իսկ անոնցմէ մին տեղացի չէր երեւար:

Այս վերջին գրեթէ յիսուն տարեկան մէկն էր, լայն եւ կարմրագոյն կերպարանք, որ հանգաւոր բնաւորութիւն մ'ունենալու նշան էր: Վար կախուած այտերն, լայն ծնունտ ու ծանր ամպուտն աչուներն՝ համալաւ կերպովքը բարեկամ ըլլալուն բնաւ տարակոյն չէին թողուր: Կանա իւր քիչոյդ մուտ ձեռքերն եւ գիրութեան միտող բովանդակ մարմինն յայտնի կը վկայէին, որ անոր մէջ բնակող հոգին՝ ասոր հանգաւոր գիւրտախորութիւնն խռովէ չէր ուզէր: Վարներն միմիւրեւոր կայացու գունտով, իսկ կարճամարտ մարդին խառտեալ էին: Կարծեմ միայն այս երկու նշաններն իւր օտարական ըլլալը ցուցնէին բնական կրնային ըլլալ: Բայց ինչպէս ալ ասոր կը վկայէր. վասն զի հազիւ բնկերկելով ասոր տեսակ մը սպաններն խօսիլ եւ մէջ ընդ մտորին գերմաներէնի նմանահայիւն բառեր կը խառնէր: Ըստ գաղղկական տարալո՛ւ միապէս բաց գունով ամառուան զգեստ մը հագած էր, որուն վրայ շատ մ'ապտեղութեանց քծեր կը նշմարուէր, որ յայտնապէս իւր այս ճամբորդութեան հետեւանքն էր, որ քանի մ'որ կը տեսէր եւ օտարա-

կանն՝ այս ճամբուն եւ գիշերուն օթեփանին վրայ՝ արեւմաք հանդիպածէն բոլորովին զատ զազափար շինած էր։ Նոյն երկրին սովորական զգեստներէն՝ միայն ահագին լայնաշուրթին գլխարկ մը գրած էր, որ պաններէն Սոսիւրեղի փնտնանուի, եւ որուն կարեւորութիւնը Վուպարթի մէջ տիրող սաստիկ տաքութեան առթիւ ճանցած էր։

Ուղեւորներէն երկրորդն՝ ըստ ամենայնի ունոր հակապատկերն էր։ Փոքրահասակ, վտիտ ու նրբաւարտ մարմնոյն գոյնը մութ գորշ էր, իսկ աչքներէր՝ սեւագոյն էին ու հրաշայտ։ Նոյն իսկ պատմուն վրայ եւ ոչ սակաւի մի կարմրութեան հետք կը նշմարուէր, այլ ամենայն ինչ հաւասարապէս գորշ էր, մութը թաւշն պէս կը շողջարար, որ շատ Սպանիացուց վրայ, բայց ի մասնաւոր Գրեյնթերու վրայ ընդհանրապէս կը տեսնուի. եւ ինչպէս երեսաց նկարագրէր, նոյնպէս հագուստն ալ՝ անոր պղծութիւնն ունէր կը ճանտէին. հագուստն էր լայն ունապան, առջեւի կողմը բաց՝ բամբակէ շապիկ, կենդանի գունով մետաքսեայ կառա մը, զոր վրան տաւած՝ եւ միայն սկզբին վրայ կոճկուած էր՝ ասոր վրայէն ալ Սերտը անուամբ՝ Մեքսիկացուց գործածած ինչ նման ծածկոյթ մը, որուն մէջուղ՝ գլուխն մէջէն անցնելու ծած մ'ուներ. եւ ցորեքը վերափոխի՝ իսկ գիշերը վերանակի տեղ կը ծառայէր, եւ վերակէս անհատեշտ կարեւոր Սոմպրեթի ալ պակաս չէր։ Տարեաց նկատմամբ որոշ բան մը չէր կրնար ըսել. միայն այսպէ՛ր որ իւր ընկերակցին շատ փոքր էր եւ անոր իբր ուղեցոյց կ'առաջնորդէր։

Այս երկու միասնոր ճամբորդներէն գրեթէ հարիւր քայլ հեռաւորութեամբ մերկ Նեղիկ մը կու գար, որ օտարականին բռնաբով ծանրապէս բռնաւարտած գրատմ մը կը վարէր առեւելէն։ Տեղացին՝ ճամբորդութեան համար կարեւոր ամեն բաններն՝ իւր գրատմին մեծ թամբին ետեւը կապուած շեշ քուսկին մէջ գրած էր։ Այս քուսկին մէջ կար՝ բազմահարկ (րէվոլվեր) զնգակներով լեցուն արկղիկ մը, թղթապատ գլանիկներու համար քիչ մը ծխախոտ, կարկանդակ եւ քիչ մը կոխուած միս, զոր, եթէ վայրենի երէ մը չկարենային զորեն, պիտի գործածէին։

Միջինեւ օտարականին իւր ջորիէն կը տանուէր, եւ ջորին երկու հարիւր սոց խորութեամբ անդունդին մը ճնշը քովքին փոստատար, այնպէս որ հեծեալին մականտ անկովութենէն մեծահաս ջրախիցներով լեցունցաւ, իւր ընկերն քանի մը քայլ հեռու՝ ճամբուն մէկայ կողմը զատիկէր ելլող քարածայրին կից կեցած, անշարժ կը զննէր, եւ բոլորովին հանգապտ խղճի իւր թղթապատ ծխիկին կը ծխէր։

Ջարհուրէն ճամբայ, Տեր ի, ըսաւ օտարականն երբորդ անգամն ալ, ջորին քիչ մը զպակէն եւ ճամբուն մէկայ կողմը տանելէն ետքը։ «Իզուստար թող ճամբաներն ալ այսպէս են»։

«Ոչ, քան տեր Արայ, պատասխանեց համառօտի այդպէսով։ «Այս ճամբան մեր գաւառին ամենալեզ ճամբան է»։

«Այն, բարեկամ՝ կրկնեց ծաղկելով հոլանտացին, ձեր երկրին մարդիկը շատ ժառկալ են. եւ

եթէ այս ջորին հասարակածին ու բռնեւներուն մէջ գտնուած բոլոր ջորիներու մէջէն ամենապէսն ու խստերաբը չէ, ան ասան ըսել է որ ձի հեծնել ամենեւին չեմ հասկնար»։

«Չեղի ըսի, Տեր, որ անասոյնն սանձն աղաւթողը»։

«Այս ըսինք ըսիք, Տոն Եակո, բայց նոյնը գործադրել ինձմէ հեռի ուլայ։ Եթէ ձեր խորհրդին հետեւած ըլլայի, միշտեւ հինչի ջորաւով մեզ տեղ հոն վարը կ'ըլլայի, եւ իզուստարի անգոնեբու՝ որոնք ձեր քովը մեռելաթաղի պաշտօն կը կատարեն, ապիւր որս մ'եղած կ'ըլլայի»։

«Չեր երկիրն ալ որդերը կը կատարեն նոյն պաշտօնն, ըսաւ Սպանիացին ուսերը թօթուելով, եւ չեմ գիտեր թէ մը մեռելաթաղի աւելինորտրի է... Ժորայն սանձը թողուցէք. ձեր մահուանը պատճառ պիտի ըլլաք», ըսաւ երբոր տեսաւ թէ ինչպէս քարուտ տեղ մը հասնելուն պէս քան տեր Արան սանձերն գործեալ ամրապէս կը քաշէր։

«Իր խառնակութիւն, Տեր, որ Եւրոպացի մը վրայ բոլորովին սխալ զգալափար ունին։ Մի՛ նեղանաք եթէ ըսեմ որ շարաշար խարուեցայ։ Եւրոպացի՝ ձեր Կարիսա Մորենին ստուգի այս երկրին նախախնամութիւնն կը համարուի, ու թէ օրէ ի վեր հոս եմ, կարելի է որ քաղցին լաւ կողմերը գտնելու աւելի երկայն տեսն հարկաւոր ըլլայ, քան վառ կողմերը։ Բայց Կապարեղ անցուցած չորս օրերուն մէջ եւ հիմայ այս ճամբորդութեան ժամանակ Մորենային քաղաքականացուցիւ տաղանդին վրայ համարուած շատ նուազեցաւ»։

«Իզուստար» ստորին նահանգներու կանգուններուն կը չափէր, կրկնեց միւսը։ Արդեօք՝ «Ի՛նչ որ Հնդկաստան կ'ըլլայ, մի փնտռել ի Սպանիա» առակը գիտէք։ Եթէ Մորենային տաղանդը գահահատել կ'ուզէր, անոր ըսածներն համոզեղ, ոչ թէ այն, ինչ որ գեւ ընեղը ունի, եւ կը կարծեմ, այս բաւական շատ է»։

«Ի՛նչ ըսած եւ, հարցուց հոլանտացին նուստացընելով։ Այս ճամբան շինեց, Ութեղիդ գտնուող Եղայրներն իրաւունք ունէին ինձի յանձնելու, որ Գուրդայ քեռարդույս այց ելած տեսնու, Մորենայի գործունէութեան վրայ անձամբ համալրուիմ։ Բիւենոնդէններու Հառմ՝ ըրած արշաւանդին դէմ՝ բողբոջէն ի վեր, Եւրոպայի անդրեւնականներն սաստիկ եւժ համարեւ հաւան են այս մարդուն վրայ։ Ստուգի հոս անձանք տեսնելու ետքն ան բողբոջ՝ գրուած թղթէն աւելի արժէք չունի»։

«Եւ սակայն, Տեր, իր վրայոց տարածուած համաւան շարմարտ է, ինչ որ ալ տեսած ու իմացած ըլլաք այս երկրին մէջ սակայն միշտ ապահով կրնաք ըլլալ, որ Մորենին այնպէս կը գործէ, իբրեւ թէ «յԱրեւելից» առած ըլլայ իւր իմաստութիւնն։ Դպրոցը ձեռքը անցուց»։

Հոլանտացին բարձր ձայնիւ քրքրեցաւ։ «Ի՛նչէր կը մտածէ, Տոն Եակո. այն բիրտ, ազէտ, անստացած ժողովուրդն եւ զպրոց»։

«Այս է բուն ինդիէնն ալ։ Մորենին երկայն տեսն այս խոլպանացեալ երկրին անձալ թողուցիւ։ Եթէ նախընթաց կատարուած էր ժամանակ իրենց պարտականութիւնն կատարած ըլլային, ան

ասան Կարսիս Մորենոյ մը շէր մնար։ Բայց արդ ուրիշ բան չի կրնար զմզ իրմ ազատել, բայց եթէ . . . Դ եւ Եսանի իւր ձեռուընթացն դաշտն մղելու շարժումն բռնու։

«Կաղաչեմ՝ Առաւելոյ սիրոյն համար, բնաւ հողմաստային մերժելու շարժում մ'ընելով, Գուլման մարտասային յանդանքն Եւրոպայի բոլոր անգրեւնականաց վայր ձգելիք, իրենք ալ ամեն կերպով շնացին, գունը բանաւոր մարդկան աշաց առնեն այս յանդանքն իրենց վայելէ նետելու, բայց ի մեծ ուրախութիւն մեր՝ տոմար տաժոյն տակաւին Մակտեպուրիի տակաւագործին ստատարին մահուան պատճառ՝ անգրեւնականներն կը համարի։ Եկեք մենք ալ այսպիսի բան մ'ընենք։ Աշխարհքս ամենէն աւելի թիւ անգրեւնական մարտիրոսներու հարկաւորութիւն ունի։ Եւ իրեն յաշու հետեւութեան վայր ալ կը խաբէր զմեզ։ Եթէ այս սպանութեան ետեւ ետքը պատրաստ չէք ըլլար ուրիշ շատ մը սպանութիւններ ալ գործելու, ասով աւելի կը կորսնցնէք թան կը շահէք։»

«Ո՛վ բնաւ ձեռն, հարցոյն երիտասարդը սիրութեամբ կանգնելով, որ առաջին հարուածէն ետքը պիտի ընձանայ մեր գաղտնիք։»

«Կաղաչեմ, Տէր, մարդավարութեան պատկերն՝ որուն թեւոց տակ հանգիստ պիտի սպրիք, մի եղծաւոր։ Ի՛նչ կ'ըլլայինք արեւոք, եթէ աշխարհք իմանար, թէ ընդհանուր եղադարձութեան անուան տակ՝ միայն Եղբարց իրարու մէջ ունեցած սերը կը հասկենայ։ Ի՛նչ կը դառնայինք, եթէ ճորտերու անշտի մեծ բազմութիւնն իմանար, թէ այնչափ միայն նշանակութիւն ունի մզի համար մարդութիւնն, որչափ սողմանաւ տառարին սիրենք, ինչ եւ թէ միայն որմով մէջ գտնուած մահաշնայից կ'ըլլան անոր։ Ապահով գործեցէք, թէ յիշատէք որ ինք պիտի, բայց իւր ազդեցութիւնն նուազեցուցէք։»

«Իմաստութեամբ կը խօսիք, բայց մեր երկիրն ու մարդիկը չէք ճանչնար։ Մենք չենք կրնար ըսել ան, ինչ որ դուք կրնաք, թէ «Բան մը չի գործեր Դ» — Ժողովուրդն զմզ ծաղր ու ծանակ կ'ընէ։»

«Ուրեմն, գուցէ Հոլանտացին, ի՛նչ կը գործէ, Դ»

«Այս ճամբան շինեց։ Անպիտան ճամբայ մըն է, սակայն մարդ կրնայ վրայէն թալել։ ձիավարել կ'արժատութեան նաեւ կառքով ալ երթալ։ Ես անշտայն ամենեւեկն ճամբայ չկար։ Հաս միայն առաջնա մը կար, եւ ան եր միայն Գուրդոյին ծովու հետ ունեցած կապակցութիւնն։ Եւ ինչպէս այս ճամբան, նոյնպէս ուրիշ հաղաթանքը քրիստոնէր կայնութեամբ տեղիք չենէր։ Քարածայրեր պայծառ եցուց, նախնական անտառներ անտարցուց, գաղափար չունէր, թէ որչափ գծաւորութեանց յաղթեց։ Բովանդակ իշտատարի մէջ սալաշատակ գետին մը, հրապարակական լուսատարութիւն չկար, այլ միտութիւն կոխելու պէս՝ փողոյներու ամեն անկեանց մէջ գաղտնի իւր սպանութիւն կ'ըլլար։ Ապահովութիւն վերահսկողութեան, զոքք կրնէր, որ ստոյգ է գեւ շատ խելիճ միմեկի մէջ է, սակայն յառաջանալ պէս գուրգուր ծագած քաղաքներն չեն թափառի՝ այս կամ՝ այն պարտունակ գահերցուն կողմնակիցներն ըլլալու սուտ պա-

տրուակաւ՝ սպաննելու եւ այրելու համար։ Բայց որ զարհուրելին է, ֆուս տեր Արդ, բոլոր երկիրն գարդնեղով ծածկեց։ ամենաշքաւոր հնդիկ տղան ալ կարգաւ ու գրել կը սորիկ։ Ո՛ր կ'ընթացի առոր ծայրն, եթէ մարդիկն իմանան իրենց աշխատութեանց մեծապէս յորդ ունենալը։ Եւ մէկ կողմանէ հին պարզութիւնն ունեցած ատեն, միւս կողմանէ Ժողովուրդն ապուշ կը դառնայ։ վասն զի այս գարդներու գլուխն ամեն անգ կ'ընտարներ կը կենան, եւ աղց անմիտ գաղափարներ կը սարկեցնեն, որոնք մե անոնք այսչափ միայն կը հասկընան մե մտքերնին կը մնայ, թէ ամեն մարդ եղբայր է եւ մենք սպիտակամորթք։» հնդիկներու հրամայելու իրաւունք մը չունինք։ Ասով Ժողովուրդն մէջ գտնուած թիւն կը ծնանք, եւ նոր սերունդն միմեկուրդ միտութեամբ կը զորդանայր զեպի այս Մորենոն։ Մանաւանդ թէ, Տէր, նոյն իսկ ծեղերն ալ անտառացած են այս տեսար։ Գուրդոյ ունեցած կուսպարան՝ այս գահերցուն իմաստութիւնն կը գովէ, եւ իւր աղուն, որ տատնեղու տարեկան ստահակ մըն է, իւր առաջն «Ազդայինը կարգացնել կը ասէ։»

«Բայց, սիրելիս, Ժողովուրդն ուրիշ զգրքեր տուէր, մեր գաղափարներն զանազ ընդունակ բրէք, եւ ասով ուսուցչին սորվեցուցած ունեցածուցէր, Թող տուէր որ Ժողովուրդն կարգաւ սորվի, բայց կարգաւ սկսանի պէս, յարմար ընթերցուածներ մատակարարեցէ։»

«Մենք ալ ասոր զգալած ենք։ Բայց ասոր համար նախ եւ յառաջ Մորենոն մէկտղեն վերնալու է Դ։»

«Բայց ո՛ր բռնութեամբ։ Ստեցէք, ստեցէք, գուցէ Հոլանտացին եւ անդեմաւ։ անկարելի երեւցած բաներն անգամ ստեցէք, միշտ հետեւութիւնն կ'ունենան, վասն զի վայր բան մ'որ մարգուն այնչափ բնական ըլլայ, որչափ մտածեն որ ուրիշներն իրմ գէշ են։ Այսպէսով իր ազդեցութիւնը կուտրեցէր, բայց զենքը կենդանի թողուցէր։»

«Տէր, բնաւ Գրեյն թամբին վրայ սիրութեամբ կանգնելով, մզի պէս սպաննայի ծնած մարդիկ այսպիսի պատերազմ մը չեն ճանչնար։ Արեւի տրգէր կ'ըլլայ։ Թող վերնայ միմեկուրդն Զինքը կենդանի թողուէ։ Եւ միայն իր պատիւը սպաննել՝ այդպիսի բարակ գաղտնի չի գտնուէր մեր այս վայրերի երկրին մէջ։»

«Եթէ մարդը՝ մարդկութեան մեծ գաղափարին հասնելու կը շնայ, կրնէր Հոլանտացին, պէտք չէ նայիլ որ գործածուած միջոցն զիւրին է թէ չէ, այլ միայն նայելու է որ նպատակին հասնելու յարմար է թէ ոչ։»

Այսպիսի խօսակցութիւններով երկու ուղեւորներն լեւաւ գաղափարն հասան, եւ ճամբան ապաւածներու եւ անգրեւններու մէջն անցնելու սոսկաւած չլլալով, աւելի լայնցաւ։ Թեւեւ անոր համար իսկ վառագէ մը վառ չկար, սակայն եւ այնպէս հոլանտացի վերջին խօսակցութիւնն ետքը լուրջութիւն արեւը։ Այս խօսակցութիւնն այնպիսի կերպարանք առաւ, որ երկու ազգութեանց հակառակ տեսակետներն յերեւան եկան, եւ ուրովհետեւ երկու կողմանքն ալ իրարու հետ հաշտ

մեզ կ'ուզէին, առ ժամանակ մի խօսակցութիւնն կարեցին:

Երբուհի Տեմեաններն հարձակեանքին վրայէն սկսան արնաւ, այնպէս որ բեռնաւորեւծը գրաստը բերող հոգիին շէր կրնար ասոնց ետեւէն գալ: Սա-կայն այս բնաւ նշանակութիւն մը չունէր, վասն զի Աւայայթիկէն գէպ ի Գուգիւղ եղած ուղեւորու-թեան հանգրուաններն՝ բնակչաց այնպէս ծանօթ էին, որ հոգիին որոշ գիտէր թէ երկիւնն որ իջեա-ւանին մէջ պիտի գտներ իւր տեղերն: Բայց ասիէ թէ ժ'ետքը կիրճէ մը պիտի անցնէին, ուր արեւ-թաց արտաւանքն պէտք էր որ շափաւորէին, եւ ա-ստի ինքը կը հասներ անոնց:

Երբոր մեր ուղեւորաց կենդաններն կիրճէն վար իջնալու սկսան, վար խարամորին մէջ քանի որ չթէ երեւեցան, որովհետեւ չհրամայեցին երկիւղ ու կասկած կ'ազգէին: Թեթեւ գլխարկներով եւ սեւ կերպարանքով հինգ կամ վեց հոգի էին, եւ այն-պիսի զգեստ մը հագած, որ տեսակ մը համազգեստ կը նմանէր: Գտնէ ամէնն ալ նոյն ինքի է եւ նոյն ձեւով շինուած էին. ամէնն ալ խիստ թափթփած կ'երեւային. մէկը բաճկման նման վերարկու մը հա-գած էր, իսկ միւսն իւր դիրքութեան համար նոյն զգեստը կոնակի կամ ուսեւուն վրայէն կոխած: Նիթէ մարգէ, այսպիսի վայրերն եւ անմարդի տեղ մը, ուր թաղաքապետութեան գաղափարն չառաջան-ցաւ ըլլայ, այսպիսի կերպարանաց մէջ վեց հոգւոյ հանդիպի, որոնք բաց ասիէ ամէնն ալ սրբերով եւ հրաշաներով զինուած ըլլան, կարծեմ հարկաւ մարդուն վրայ երկիրդ մը կու գայ: Անոր համար շատ բնական էր, որ հոլանդացիները գտնէր տես-նանքն պէս ջրին կեցողք եւ թամբին քովքը հաստատուած բազմաթիւ պատեհներ երկնցուց ձեւեր: Գրեթէ տեսաւ զայն եւ ծիծաղելով բռաւ:

«Տէր, զէնքն պատեհներն մէջ թող մնայ: Այս նկատմամբ ստուգ է որ քահանայն շնորհակալ ըլ-լալու ենք: Թառաշագոյն այսպիսի մարդկան պատա-հանի վտանգաւոր կրնար ըլլալ, վասն զի խեղճերը հասարակապետութեան կը զինուորէին եւ ամենեւ-ին թոյլէ չէին առնուր, եւ այսպէս ստիպուած էին ամէն կերպով իրենց զերեքը հոգալ: Մորենոն յայտն մտին կարգ կանոն դրաւ. Լաբիւս ի վնաս վնասաւարտութեան. վասն զի հինգը մաքուր պէտք էր որ վճարուի, ուր որ յառաջագոյն միայն թող ին- վրայ գրուած էին եւ միայն ընդհանուր մաքա-ր պէտքին հետ գործն յարմարեցնելու վրայ էր բոլոր դժուարութիւնն:»

«Այսպէս է՞» բռա հոլանդացին ձայնն երկն-ցնէնով: Երկուստեք ուղեւորին իրեն ըսածն շատ հաճոյական չեկաւ:

Իսկ ստիպիլ հանգարտութեամբ խօսոյն յա-ռաւ տարաւ. «Գահերէնց հինգը կրճէտ վաղերէն գուռք մը կապնց, որ մեծաւ մասամբ արքունի պո-ղոտային վրայ կը զապէս. եւ ճշմարիտ խօսելով, ի-րեն մեծ պատու է. մինչդեռ իւր վաղելութեան սիրելներն գրեթէ քանի ին տասնեակ զինուորներ իրենց պաշտօնն կարգաւորեալ զխառարկուն հա-մար, ըստ օրինաց հրապակի բաժնեկցան, հինգը այս երկրին մէջ ապահովութիւն հաստատուած է: Աւա-ղակներն՝ որոնցմով ճամբաներն վտանգաւոր եղած

էին, միշտ պահաւորեցնելու պատահելու վտիք մէջ էին, որոնցմէ՝ փոխանակ ոսկեգրամ առնելու, հրա-ցանի գնդակի հարուած մը կ'առնուէին, եւ ասով այս արեւտեստ ալ շատ անուսանելի եղաւ:»

«Բայց չե՞մ գործեր, որ բռն ուղեք թէ ան մարդիկն...»

«Զինուոր ըլլան: Այո, Տէր, Երեւանաւորի հա-տարակապետութեան զինուորներն են:»

«Բայց արկաններու կը նմանին: Աւայայթիկ մեր տեսանքն տեսիլ կարգաւորեալ էին, մինչեւ կրնամ բռնել եւրոպական զինուորներու կը նմա-նէին:»

«Այո, այնպէս է, բռա Գրեթէ ծիծաղելով, անոնց զեղբնից զինուորներէն էին, որոնք տարին տասուերկու ամիս զինուորանոց կը նստին: Իսկ ան վարի գունդը կրնայ բաւել, որ ամբողջ տարին գաշ-տի վրայ կ'ստիչնէ, եւ ինչէ թէ ժ'անկարգ եր-եւան, զարմանք չէ:»

Այս միջոցին կասկածաւոր անձինքն մօտե-ցան, եւ անոնցմէ մին մեծարանցք ալ ձեռքի ցու-ցամառով կակուղ գլխարկն շոշափելով՝ օտարա-կանաց ուր երթ այն տեղեկացաւ, եւ հարցուց որ արդեօք ճամբան վտանգաւոր կամ անպատեհ չ'անի մը հանգիստն էին:

Երբոր Խակոբ թխտական պատասխան տուաւ, զինուորներն յառաւ երթմով կ'ուզէին, բայց հոլ-լանտացին, որ այս գէպքը տեսնելով արտէն ծանր քար մ'իյնած էր, ուրախութենէն ծխախոտի տուփը բացաւ եւ մէջք պարունակութիւնն ամբողջովն զն-նուրաց հրատօցուց: «Ստուգուի, բռա մեծաւոր անկիւնն գառնալէն եւ ապա շուշմ մ'առնելէն ետքը, ձեր Մորենոն ձեր ըսածին պէս գէշ մարդ չէ:»

«Անոր վրայ խօսող չկայ», կրկնեց Խակոն. բայց մտածեցք մէջ մը, Տէր, թէ այս երկրին ինչ կրնայիք գործել: Ինչ իւր գործածեալութեանը մէջ շատ ընտիր է. անգլագար արիւն հեղութեանց եւ կուսակցութեանց կատաղի գործերուն վերջ տու-աւ, հանգստութիւնն ու ապահովութիւնը վերստին հաստատեց եւ պաշտամատեարց շրջանին մէջ՝ պա-տուաւորութիւն մտցուց: Այս ամենայն ստուգ է, նոյն իսկ թէ չնայած այս խոտորաններու է զայս. բայց ո՛ր թմամբնային անցաւ: Զժողովուրդն կայտառ երիտասարդութեան շրջանին մէջ գտաւ, զայս զա-փաւորելու համար իւր կարգաւորութիւններն կա-րելու էին: Բայց հինգը շափաշատ մարդու մը հա-սակը մտաւ: Ի՞նչ պիտի ըլլայ երկիրը եւ ժողիւր անուաններուն արարաւոր, որ թէ կ'պէտ է եւ հասարակ ժողովուրդեան համար կարելու կը զատիմ, բայց կը-րթ երջ եւ ըստ այսմ՝ երկրին կառավարութեան կու-ռուած շրջանակին համար պատշաճ չե՞մ գտներ: Զաւակն հնազանդութեան մէջ պահելու համար նոյն իսկ Յիսուսանայ ալ հաճ ուհաւան է, եւ թէ այս առհասարակ մէջ մնաւ. բայց պահանջը որ մեղի պէս երգիներն ալ իրենց պատուերներուն հա-մայնայ մեր կեանքն ուղղէր, եւ ասակին այնպիսի սկզբունքներ ստիվեցնէր, զորոնք ժողովուրդը մեղք գէ՞մ ալ գործածէ, — այս ինչի վտանգաւոր եւ անպատեհ կ'երեւաւ, եւ այս ամէն բան տեսնելով՝ չե՞մ գիտեր, որ արդեօք յառաջուն անկարգու-

թեան վիճակն հիմնական կարգ ու կանոնէն առ-
խամեալ ընտրել չէր: 7

«Այս, այս, բնաւ հղումաւորն իրէ մը մտա-
ծելէն ետքը, ժողովրդեան ազդեցութիւնն արհա-
մարձելէ չէ: Միայն ժողովրդեան հասարակն ա-
մենագլուխէն բանն ան է, որ զգոգութեան իրենց
գարշէթի նպատակներուն համար ապուշ կը պա-
հանի: Մտադր է իմաստուն մը չենք կրնար ընել զգո-
ղութիւնը, վստօն զի տակաւին բան մը չի հասկընար:
միայն մտադրութեան յաւիտենական նպատա-
կին կ'առաջնորդենք զինքը: փայտակալի մը ան-
զիշտութիւնն կը վերջընենք, եւ իւր հեշտութիւն-
ներն՝ երեւակայեալ զգոգութի մը ծծմբոյ շղթաով
չենք դառնացնելը: 7

«Եւ ահա ճիշդ ստոր համար յարմար ասեմն
է, կրկնեց Գրեգըն, որ Մորենոն ապարդէշէն հեռա-
նայ: Ըլտտ անգամ ունեցած մեծադարձեց նկա-
րագիրն վրայ կը ցաւիմ, որ եթէ է կղերականաց ու-
րդապետը ինչ արգելաւած չլլար, Յաճարին մեծ
զարգերէն մէկը կ'լլար: Հիմայ ուղածն ըրաւ. տե-
րութեան կարգ կանոն դրաւ, արդ մեր գործը պի-
տի լլլայ՝ զհասարակապետութիւնն ապաստամու-
թեան առաջնորդել, որ կրթեալ ապիտակամարթաց
գործն է: 7

«Բայց այս նկատմամբ ի՞նչ ընելու միտք ու-
նիք: 7

«Կարգ ճամբան կը բռնենք: Կամ՝ մեր ծրա-
գիրներուն օգնութեամբն՝ մերձաւոր ընտրութեան
ժամանակ զՄորենոն կը կործանենք եւ մեր հա-
մադուսն ունեցող մէկը վարչութեան ղեկավար կ'ը-
նենք, եւ կամ, եթէ այս չլսալովն, ապաստմու-
թեան կամ՝ դաշունի ձեռքօր: 7

«Ետքը՝ տերութեան վարչութեան մէջ մա-
տնական սկզբունքներ կը խառնենք: 7

«Եթէ կրօնին զգլխը, ըստ արգէտ ժողո-
վուրդն իբրեւ զժի պր օտք կ'ելլէ: 7

Գրեգըն մեծաբերիչ ծիծաղեցաւ. «Կրօնին
զգլխէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք: Տգէտ ժողովրդեան
կրօնը կը թողուցը, միայն այս կրօնը սարկեցնող
քահանաներ կը խառնենք իրեն: Եւ ապահով եղէք,
Տէր, հիմնականներու նման հաղթուստով: 7

Հոլանտացին գլուխը շարժեց. «Այսինքն,
կ'ուզէք այնպէս վարժել ինչպէս որ հին աշխարհ-
քին՝ խառն ժողովուրդը ունեցող տերութեան մը
մէջ է կարողութեան կարելի է վարժել: Խօսքը
մէջերնիս՝ ձեզի խրատ մը տամ: Հոս կամեղիկեա-
կանութիւնն շատ տարածուած է: Եթէ Յիսուս
սեաններն մերթելու հրաման մը հանէր, եւ ոչ Յի-
սուսեան մը կ'ելլէ կ'երթայ, բայց ի հարկաւորու-
թեան՝ միայն Յիսուսեանից շնորհիւր կրնայ զուր
ձէր գլուխն մահուանն ազատել: 7

«Հա՛, բնաւ Գրեգըն, թղթապատ ծիծիկն
ծուխն օդի մէջ փչելով, զուր սրգնատած եւրո-
պացիք գործքէ չէք հասկընար, թղթէն օրէնքնե-
րով կը սկսիք, եւ մէկ օրէնքը միւսին ետեւէն կը
հրատարակէք, այնպէս որ քահանան՝ առջ օրինաց
ժամանակ իւր հօտին գրութիւնն կը կրթէ, որով
երկրորդին ալ գիմանալ կը սարկեցնէ: Դուք ձեր
թշնամեացը մէկիկ մէկիկ օրէնքներ կաւ տաք, որով

ընականապէս ամենեւին աղեցցութիւն յառաջ չի
գար. իսկ մինք, Տէր, մենք հաս օրէնքներէ չենք
սկսիք, այլ զահերկցուն գիտել կը ցուցնենք ժողո-
վրդեան եւ արեւալից դաշինք մը կը շընչենք եւ
սեւագգեացնենք կը հարգենք, որ արդեօք օրի-
նակ առկն: Կ'ապահովորենմ զնչք, որ անոնք մեր
օրինաց հնազանդութիւն չեն դառնար: 7

«Հրմ, հրմ՝ որմնաց լիթին տակէն հղում-
տային եւ տարակուսելով իւր լայն ուսերն ցնցեց:
(Ը-բռնաւիւթէ:)

ԱՅԼԵԹԱՅԵՐ

ՆՈՐԱՆՈՒԹԵՐ

Երկիւղի աղիցցողութիւնը մարդկային գործար-
անց վրայ:

Հրատարակի մօտեն Մարիէնիւրտեր գիւղի
նորանշան գէպը մը պատահեցաւ քանի մ'ամիս յա-
ռաւ: Ասիէ վեց տարի յառաջ ինք տարեկան գե-
ղացի աղջիկ մը՝ որ մը կատարի ցուլէ հայտնաւորվ
վախէն լեզուն կը կորնայրէն, եւ մինչեւ այս ատար
մանը կը մնայ: Այն մ'առաւ երբ նոյն աղջիկն
դաշար կը գործէր, փոթի որի մը կ'ելլէ եւ ահագին
կայծակներ կը անգանն երկիրէն: Աղջիկը տարա-
փաճ կ'ապաւնէր ծառի մը տակ, եւ ահա շանիթ
կը զարնէ նոյն ծառն եւ աղջիկն որ հարուածէ կ'ա-
գատի, տարտափած կը սկսի աղաղակել: Լեզուն կը
բացուի եւ թէ ինչ է սկզբան կ'ապահով, բայց քանի
մ'օրէն կատարեալ կը սկսի խօսիլ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

Արձաթիւ աշխատկները մարդկային փնդի:

Արձաթիւ աշխատկները մարդկային համար
պէտք չէ ծրագրել, բնածարպը կամ մոմը անար-
կով քերել, եւ որ ալ նոյնքն հայեցելու համար
կրակի բռնել, վստօն զի այս աշխատկներն սովորա-
բար զիւրահալ բաղադրութեամբ մը մածեալ են:
Ուստի լուսագոյնն է վրան տաք Լուս թափել եւ
անմիջապէս լաթով մը շփել, եւ վերջէն մարդկային
ծանօթ Նիւթով մը փայլեցնել:

Ճողպիւնց րոյնը ձմրանուս մէջ:

Ծաղկի մ'անուշահոտ բոյրը կրնայ հետեւ-
եալ կերպով երեքոյն ասեղն մնալ: Պէտք է հոտաւա-
ծաղկիներ ժողովել ամենեւն անելի անուշահոտու-
թեան ժամանակ, եւ մաքուր անօթի մէջ գնել
այս կերպով՝ Նախ անօթիդ յատարաւ ալ կը ցա-
նուի, վրան կարգ մը ծաղիկ կը շարուն, յետոյ
դարձեալ ալ կը ցանուի եւ ծաղիկն կը դուրի, եւ
այսպէս յառաջ՝ մինչեւ որ անօթը լեցնի: Այնու-
հետեւ լաւ կը ճնշուի վերջին կարգն ալ ալ կ'ը-
լայ, եւ անօթը օգտիտ կը գոցուի: Քանի մը շաբ-
թէն կրնայ բացուիլ եւ այն ծաղիկներէ խոյնին
մէջ աղիքն անգին դուրսի եւ մարդ ինք զինք ա-
նուշահոտ ծաղկանոցի մէջ կը գտնէ: